

UDK; 347.79 (497.5) (091)
izvorni znanstveni rad
primljen 31. siječnja 2006.

Dr. sc. Vilma Pezelj,
viši asistent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu

ZAPOVJEDNIK BRODA (*NAUCLERIUS*) U DALMATINSKOM STATUTARNOM PRAVU

Autorica analizira ulogu zapovjednika broda (*nauclearius*) u statutima dalmatinske pravne regije. U uvodnom dijelu navode se vrela koja su utjecala na razvoj pomorskog prava u dalmatinskoj pravnoj regiji.

Funkcija zapovjednika broda nije uvijek bila ista. U skladu s političko-ekonomskim uvjetima u kojima se razvijala pomorska trgovina, zapovjednikova su ovlaštenja postajala sve šira i mnogostranija.

U središnjem dijelu rada autorica analizira pitanja pravne prirode zapovjednika broda, ugovorni odnos brodovlasnika i zapovjednika, odgovornost zapovjednika broda te njegovo sudjelovanje u različitim vrstama pomorskih udruženja: koleganciji, roganciji, entegi itd.

Najčešće je zapovjednik broda bio ujedno i brodovlasnik, kada se nazivao „patronus“. S vremenom su se drugi nazivi za zapovjednika broda izgubili, a ostao je „patronus“ kao jedini naziv, osim ako se željelo naglasiti neke osobite značajke zapovjednika kao pomorskog stručnjaka kada se upotrebljavao termin „*nauclearius*“.

Ugovorni odnos brodovlasnika i zapovjednika imao je karakteristike ugovora o najmu, mandatu ili ortaštvu. Različite pravne situacije mijenjale su pravnu prirodu zapovjednika broda.

Ključne riječi: pravna povijest, dalmatinsko statutarno pravo, XIV. st., zapovjednik broda (*nauclearius*).

1. Dalmatinska pravna regija¹ po svom je geografskom položaju nužno upućena na more. Pomorstvo je značajan dio njenog postojanja, pa stoga među statutarnim odredbama dalmatinske pravne regije nalazimo značajan broj odredaba pomorskog karaktera. Na njihovu pravnu regulaciju nedvojbeno je utjecalo mletačko pomorsko pravo.²

¹ U dalmatinsku pravnu regiju Margetić ubraja pravne sustave sljedećih komuna: Raba, Paga, Šibenika, Zadra, Skradina, Trogira, Splita, Brača, Hvara, Korčule, Mljeta, Lastova i Dubrovnika. Zbog velike srodnosti s dubrovačkim pravom, ovdje se pribraja kotorsko i budvansko pravo.

Margetić, L., Srednjovjekovno hrvatsko pravo – stvarna prava, Zagreb, Rijeka, Čakovec, 1983., str. 1.; isti: Osnove srednjovjekovnog obveznog prava u Dalmaciji, Rad HAZU 465, knjiga XXXII, Društvene znanosti, Zagreb, 1993., str. 17.

² O mletačkom pomorskom pravu vidi: Bonolis, G., Il diritto marittimo medievale dell'Adriatico, Pisa, 1921.; Brunetti, A., Il diritto marittimo italiano, I, Torino, 1929.; Lane, F. C., Venice and History, Baltimore, 1966. (str. 193. – 252.)

Zbirka od temeljnog značenja je *Statuti delle navi* dužda Raineria Zena od 6. kolovoza 1255.³

Značajna je i Kostrenčićeva podjela statuta naših komuna u dvije skupine u ovisnosti o utjecaju na pomorskopravne propise u njima. U tzv. sjevernu skupinu statuta svrstao je statute Zadra⁴, Splita⁵, Skradina⁶, Krka⁷ i Raba⁸ te djelomično Paga⁹ i Šibenika¹⁰. Oni su za svoj izvor imali upravo spomenute mletačke *Statuta navium* ili *Capitulare nauticum* iz 1255. U statute tzv. južne skupine uvrstio je statute Hvara¹¹ i Kotora¹², kojima su uzorom bile pomorskopravne odredbe Dubrovačkog statuta iz 1272¹³. U njegovim je odredbama prisutan utjecaj bizantske zbirke *Nomos Rhodion nautikos*,¹⁴ što objašnjava povezanošću primorskih gradova s Bizantom.¹⁵ Za Trogirski¹⁶ i Korčulanski¹⁷ statut Kostrenčić piše: „Statuti koji imaju tek jednu dvije ustanove pomorskog prava, tako npr. statut trogirski ili korčulanski, nijesu se za ove svoje mršave ustanove ugledali ni u koji statut, već su redigirali ono što su smatrali nužnim, sami i samostalno.“¹⁸

Između navedenih skupina nije bilo velike razlike: Dubrovnik je pod utjecajem starog bizantskog pomorskog prava (posebno glede trgovačkog udruženja entega i mornara „*ad partem*“), dok je Zadar prihvatio venecijanske odredbe koje u osnovi imaju bizantsko pomorsko pravo.¹⁹

³ Zbirka se pretežito koristi prema tekstu koji je objavio **Pardessus**, *Collectiones des lois maritimes antérieures au XVIIIe siècle*, vol. I - VI, Paris, 1828. - 1845.

Margetić predlaže tekst koji su objavili **Predelli**, R. – **Sacerdoti**, A, *Gli statuti maritimi veneziani fino al 1255*. „Nuovo Archivio Veneto“ N. S. a. II, T. IV, 1902.

Osim navedene zbirke, u radu ćemo koristiti i slijedeće zbirke mletačkog prava: **Besta**, E. – **Predelli**, R., *Gli statuti civili di Venezia anteriori al 1242*, Venezia, 1901; **Cessi**, R., *Gli statuti veneziani di Jacopo Tiepolo del 1242. e le loro glosse*, Venezia, 1938. Ovo je djelo poznato i po pretisku statuta i izdavanju *apparatus glossarum*, radi rekonstruiranja venecijanske pravne terminologije. O tome vidi: **Cessi**, *La glossa veneta e l'influenza bolognese*, Milano, 1968.

⁴ Zadarski statut sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenima do godine 1563., prev. **J. Kolanović** – **M. Križman**, Zadar, 1997.

⁵ Statut grada Splita, III. izd., priredio **A. Cvitanić**, Split, 1998.

⁶ Statut grada Skradina, priredio **A. Birin**, Zagreb-Skradin, 2002.

⁷ **Margetić**, L., Krčki (vrbaški) statut iz 1388, Krk, 1988.

⁸ **Margetić**, L. – **Strčić**, P., Statut rapske komune iz 14. stoljeća, Rab – Rijeka, 2004.

⁹ Statuta communitatis Pagi, Venetiis, 1637.

¹⁰ **Herkov**, Z., Šibenski statut, Šibenik, 1982.

¹¹ **Cvitanić**, A. – **Kasandrić**, I., Hvarski statut, Split, 1991.

¹² Statuta et leges civitatis Cathari, Venetiis, 1616.

¹³ Statut grada Dubrovnika, 1272, prev. **M. Križman** – **J. Kolanović**, uvod napisao **A. Cvitanić**, Dubrovnik, 1990.

Statut grada Dubrovnika, priredili **A. Šoljić**, **Z. Šundrica**, **I. Veselić**, uvodnu studiju napisala **N. Lonza**, Dubrovnik, 2002.

¹⁴ *Nomos Rhodion nautikos* objašnjava podrijetlo mnogih pomorskopravnih ustanova, osobito naših jadranskih i južnotalijanskih gradova pod bizantskom vlasti.

Usp. *Pomorska enciklopedija*, JLZ, Zagreb, vol. 5, str. 386.; **Horvat**, M. – **Bastaić**, K. – **Sirotković**, H., *Rječnik historije države i prava*, Zagreb, 1968, str. 518.; **Tetley**, W., *Glossary of Maritime Law Terms*, Quebec, 2004., str. 20, 108.

¹⁵ **Kostrenčić**, M., Pomorsko pravo u statutima primorskih naših gradova i otoka, Mjesečnik pravnog društva u Zagrebu, Zagreb, 1915., knj. I, br. 5., str. 294 i br. 6., str. 336.

¹⁶ **Berket**, M. – **Cvitanić**, A. – **Gligo**, V., Statut grada Trogira, Split, 1988.

¹⁷ Statut grada i otoka Korčule, preveo i priredio **A. Cvitanić**, uredio **M. Foretić**, Korčula, 2002.

¹⁸ **Kostrenčić**, *ibid.*

¹⁹ Tako **Mijan**, D., Pomorske odredbe Zadarskog statuta u usporedbi s istim odredbama Venecijanskog, Dubrovačkog i Splitskog statuta, Rad Zavoda povij. znan. HAZU Zadar, sv. 46/2004., str. 163.

2. Po prirodi stvari na brodu mora postojati osoba odgovorna za sigurnost broda, osoba i stvari na njemu koja s obzirom na njezine funkcije mora imati ovlasti zapovijedanja. U najstarijim izvorima posvećenim pomorstvu te je funkcije obavljao sam brodovlasnik. Postupno se izdvaja funkcija zapovjednika, najprije kao osoba koja se starala isključivo o sigurnosti broda i navigaciji. Budući da je brodovlasnik sve češće ostajao na kopnu, zapovjednikova su ovlaštenja s vremenom bivala sve šira. Na to je prvenstveno utjecala nemogućnost komunikacije između broda i brodovlasnika, tako da je zapovjednik bio nositelj ne samo nautičke nego i komercijalne uprave brodom. On tako postaje „*alter ego*“ brodovlasnika, odnosno brodar, a o njegovim sposobnostima i stručnim znanjima bitno ovisi uspjeh pomorskog pothvata.²⁰

U srednjovjekovnim statutima *naucclerius*²¹ (od grčke riječi ναυκληρος) je stručna osoba i upravljač nautičkom službom na brodu, vođa navigacije, *gubernator*, *nauta*, *kormilar*, zapovjednik broda, ali i mornar. U rimskom pravu nazivao se *magister*, *rector navis mercatoriae*.²²

Neki statuti zapovjednika broda nazivaju *patronus*²³, premda se taj naziv prvenstveno odnosi na vlasnika broda (*dominus navis*). U glavi 174. Korčulanskog statuta *patronus* u značenju zapovjednika broda jasno se razlikuje od vlasnika broda, a slično proizlazi i iz odredbe V,1 Hvarskog statuta.

U većini slučajeva termin *patronus* je istodobno označavao zapovjednika i brodovlasnika.²⁴ Pojavom davanja brodova u zakup i zakupnik broda dobiva naziv *patronus*, pa bismo paruna mogli, upotrebljavajući današnju terminologiju, nazvati brodarom²⁵.

²⁰ U suvremenom pomorskom pravu poslovi odnosno funkcije zapovjednika broda dijele se u tri skupine: 1. upravni poslovi (javna ovlaštenja), 2. sigurnost broda, 3. zastupanje brodar (zakonska ovlaštenja za stupati brodar u sklapanju nekih poslova). Usp. Pomorska enciklopedija, JLZ, Zagreb, 1989., vol. 8, str. 576.; Jakaša, B., Udžbenik plovidbenog prava, Zagreb, 1983., str. 139-144.; Grabovac, Plovidbeno pravo Republike Hrvatske, Split, 2003., str. 102.

²¹ Lat. *naucclerius*, *navelerius*, *navellarius*, *navilerius* prevodi se najčešće kao zapovjednik broda. Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae, vol. IV, str. 756.

Vidi: Novissimo digesto italiano, vol. XI, str. 76; voce *Naúkleros*.

Hrvatski jezik poznaje i riječ „brodovoda“. Vidović, R., Pomorski leksikon, Split, 1984., str. 201, 531.

²² D. 14. 1. 1. 1 (Ulp. 28 ad ed.): „*Magistrum navis accipere debemus, cui totius navis cura mandata est*.“ (Pod kapetanom podrazumijevamo onoga na koga je prenesena briga o cijelom brodu.)

Šarac, Actio exercitoria, ZPFR (1999.) v. 25, br. 2, (2004.), str. 794, n. 45.

Huvelin, Études d'histoire du droit commercial romain (Histoire externe – droit maritime), Paris 1929.;

Kaser, M., Das römische Privatrecht, München, 1971., str. 264, 608.; Guarino, „Magister“ e „gubernator navis“, Labeo 11 (1965.), str. 36.

Enciclopedia del diritto, (Giuffrè), vol. VII, str. 688., voce Comandante della nave; vol. XVII, str. 595., voce Nave (13. Il comandante).

²³ *patronus*, m. –

1. *dominus*, *possessor*: vlasnik, posjednik;

3. *navis praefectus*; *dominus navis*: zapovjednik broda; vlasnik broda.

Lexicon latinitatis, vol. V, str. 821.

Vidović, nav. dj., str. 343.; Pomorska enciklopedija, vol. VI, str. 66.

²⁴ Dubrovački statut VII, 54, Hvarski statut V, 9, Splitski statut VI, 58 te Rapski statut IV, 23.

Glede talijanskih statute Cassandro navodi: „*Nel giuoco della nave... ciascuno dei parteciipi può ricoprire la parte di più personaggi*.“ Cassandro, G., La formazione del diritto marittimo Veneziano, Annali di storia del diritto, XII. - XIII, 1968. - 69., str. 142.

²⁵ Brodar (*exercitor navis*) fizička je ili pravna osoba koja je držatelj (posjednik) vlastitog ili tuđeg broda i nositelj plovidbenog pothvata. Brodar i brodovlasnik mogu, ali ne moraju biti iste osobe. Jakaša, B., nav. dj., str. 119. ; Grabovac, I., Plovidbeno pravo Republike Hrvatske, Split, 2003., str. 134. - 136.; Pomorska enciklopedija, JLZ, Zagreb, 1972., vol. 1, str. 531., v. Brodar.; Tetley, W., Glossary of Maritime Law Terms, Quebec, 2004., str. 42, 79. ...

Vremenom su se drugi nazivi izobličavali, pa je termin *patronus* ostao kao jedini naziv za zapovjednika broda, osim kada se željelo naglasiti neke specijalne značajke nauklera kao pomorskog eksperta.

Svaka od navedenih situacija mijenja pravnu prirodu zapovjednika broda. Ako je *patronus* istodobno zapovjednik i brodovlasnik, odnosi su regulirani pravnom prirodom ugovornih obveza. Ako je suvlasnik, sudjelovat će sa svojim dijelom slobodno i obvezat će svoje suvlasnike u granicama datog mandata ili prema općem pravu, u svojstvu osobe kojoj je povjereno upravljanje brodom.²⁶

Teško je detaljnije prikazati ovlasti nauklera kada nije brodovlasnik niti suvlasnik budući da je u statutima općenito smatran brodovlasnikom. Njegova je djelatnost katkada bila ograničena voljom trgovaca koji su pratili robu i odlučivali o njezinoj sudbini.²⁷

*Superpositus (suprapositus)*²⁸ *navis* je generalni zamjenik, odnosno zastupnik najčešće brodovlasnika, ali ponekad i nauklera kao neposrednog zapovjednika na brodu. U izvorima se često javlja termin *nauclerius vel superpositus*.²⁹ To je najjasnije izraženo u odredbama Dubrovačkog statuta, posebice u onoj koja određuje da su mornari tijekom putovanja dužni pokoravati se i slušati naredbe nauklera ili njegova zamjenika *superposita (supraposita)*.³⁰ Šuprapozit kao drugi parun ili naukler (*alter patronus vel*

... Odgovornost brodarka je jedan od centralnih problema pomorskog prava, jer su s tim pitanjem povezana najvažnija prava brodarkovih sukontrahtenata. Glede granica odgovornosti u pomorskom poduzetništvu odavno postoji načelo ograničene odgovornosti brodarka, što je iznimka od općih načela obveznog prava.

Tetley, W., International Encyclopedia of Comparative Law, volume XII (Law of Transport, Chapter 4: Maritime Transport), Boston, 2001., str. 81.

Sve do pojave brodova na mehanički pogon u drugoj polovici prošlog stoljeća, vladalo je opće pravilo da brodar odgovara po načelu kauzaliteta s tri egzoneraciona razloga – više sile, djela odnosno propusta korisnika prijevoza, prirodnog svojstva i mane robe. Ovo rješenje potječe od rimske *actio furti et damni adversus nautas, cauponas et stabularios* (tužba za krađu i oštećenje protiv mornara, gostioničara i poduzetnika štala). Prema toj tužbi navedene osobe su odgovarale za djela svojih namještenika u pogledu krađe i oštećenja stvari koje su putnici ili gosti unijeli u brod odnosno krčmu ili staju bez obzira na vlastitu krivnju.

Ovaj strogi sustav ublažuje *receptum nautarum, cauponum et stabularium* (primanje sa strane mornara, krčmara i poduzetnika štala). Temeljem ovoga naslova navedene su osobe odgovarale bez vlastite krivnje za svaku propast ili oštećenje stvari koje su im povjerene. Mogle su se osloboditi odgovornosti jedino dokazom više sile. Pravi razlog ovog rješenja bio je u činjenici da se navedene osobe nisu smatrale osobito moralnima, pa ih je pretor htio prisiliti da više paze na stvari koje su im povjerene na čuvanje.

Jakaša, B., Sistem plovidbenog prava Jugoslavije, Treća knjiga, Čakovec, 1983., str. 1

Romac, A., Rječnik rimskog prava, Zagreb, 1989., str. 10, 297.

U današnje vrijeme prigovara se da zapovjednik više nema onaj samostalni položaj koji je imao u prijašnjim vremenima, jer mu razvijene telekomunikacije omogućavaju stalnu vezu s brodarom. Unatoč tome, sustav ograničenja odgovornosti se održao i dalje.

Grabovac, nav. dj., str. 137.

²⁶ Brajković, V., Étude historique sur le Droit Maritime Privé du Littoral Yugoslave, Marseille 1933., str. 140.

²⁷ Usp. Cassandro, nav. dj., str. 139.

²⁸ *superpositus*, m – "općenito zamjenik, zastupnik..." Vidović, nav. dj., str. 537.

suprapositus, suprapostus, superpositus, m. – *vicarius domini navis*: zamjenik vlasnika broda, zamjenik gospodara broda. Lexicon latininitatis, vol. VII, str. 1157.

Splitski statut (VI, 53) upotrebljava naziv *suprastans*, a Zadarski (IV, 49) statut naziv *praepositus seu suprapositus*.

²⁹ Dubrovački statut, VII, 15, 34; Hvarski statut V, 7; Splitski statut, VI, 58; Rapski statut, IV, 23.

³⁰ Dubrovački statut, VII, 6, 34.

nauclerius) ima *plenam potestatem* glede svih pitanja koja inače njima pripadaju.³¹ Često se upotrebljava sintagma „*patronus vel ille, qui loco eius erit*“ – parun ili njegov zamjenik.³²

Prema odredbama Zadarskog i Splitskog statuta, suprapozit je dužan trećeg dana (u Splitu petog) nakon dolaska u zadarsku odnosno splitsku luku položiti parunu račun o svim primitcima i izdatcima.³³

Hvarski statut donekle razlikuje pojmove *nauclerius* i *suprapositus*, jer se na dva mjesta naukler više vezuje uz mornare nego uz paruna ili suprapozita tj. njegova zamjenika.³⁴ Po odredbama Hvarskog statuta naukler je bio nadređen mornarima, vođa posade mornara („*nostromo*“ odnosno vođa palube), dok je parun ili njegov zamjenik, tj. suprapozit, uz mogućnost zapovjedništva nad brodom, bio ujedno njegov vlasnik ili barem suvlasnik, odnosno onaj kojega je vlasnik ili kojega su vlasnici broda opunomoćili da ih zastupa.

Dubrovački statut nauklera redovito spominje u zajednici s ostalim mornarima, ubrajajući i njega u brodsku posadu.³⁵ Ukoliko je brod imao više suvlasnika, o izboru nauklera je odlučivala većina.³⁶

³¹ Po odredbama Dubrovačkog statuta suprapozit je ovlašten na prodaju broda i u slučaju kada se nalazi izvan Dubrovnika unatoč mogućem protivljenju mornara.

Vidi Dubrovački statut, VII, 14.

Zadarski statut, naprotiv (IV, 49) određuje da suprapozit ne smije prodati brod „osim ako dobije punu ovlast i nalog temeljem isprave ili druge pismene ovlasti da proda onaj brod-navu odnosno plovilo, a tko postupi protivno, neka cjelovito namiri gospodaru svu štetu s kamatama što je pretrpio zbog toga.“

³² Brajković, nav. dj., str. 141.

³³ Zadarski statut IV, 50. Splitski statut VI, 53. Usp. Mijan., Pomorske odredbe Zadarskog statuta..., str. 135.; isti: Pomorske odredbe splitskog statuta u usporedbi s istim odredbama zadarskog, dubrovačkog i venecijanskog statuta, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 41, 2004., str. 344.

³⁴ Hvarski statut V, 3, 4.

Vidi: Cvitanić, A., Pomorsko pravo u srednjovjekovnom Hvarskom statutu, isti: Naše srednjovjekovno pomorsko pravo, objavljeno u Cvitanić, A., Iz dalmatinske pravne povijesti, Split, 2002., str. 472, 731.

³⁵ Dubrovački statut, I, 9 („*Nauclerius et marinarii*“); I, 17 („*Nauclerius cum suis marinariis*“); I, 22; VII, 52, 57 („*nauclerius cum societate*“, „*a suo nauclerio cum societate sua et suorum marinariorum*“); VII, 2, 52 („*nauclerius aut comunitas eius*“).

Usp. Zadarski statut, IV, 5 („*nauclerius et marinarius*“); IV, 6 („*nauclerius seu nauclerii et marinarii*“).

³⁶ Dubrovački statut, VII, 18.

Statuti ne zahtijevaju posebno znanje od zapovjednika broda. Navigacija je u vrijeme redakcije statuta najčešće bila priobalna i etapna. Pojedinci koji su obnašali funkciju zapovjednika stjecali su ugled iskustvom ili obiteljskom tradicijom. (*Nauta nascitus, non fit*)

Usp. Gelchich, Cenni per la Storia degli Studi Nautici a Ragusa, Compte rendu de l'Ecole maritime de Dubrovnik, 1900-01. str. 6 (cit. prema Brajković, nav. dj., str. 142, n. 4.).

Zapovjednik je mogao imati i neki drugi zanat, neovisno o zapovjedništvu nad brodom, a njegov je angažman bio uvjetovan općim pravilima koja su se primjenjivala na članove posade.

Tako se npr. parun često na brodu nalazio u ulozi mornara. Posebno je to izraženo u odredbama Dubrovačkog statuta. Usp. Dubrovački statut, VII, 16., te Marinović, nav. dj., str. 210.;

Zadarski statut, IV, 47; Statut J. Tiepola, gl. 5 (Predelli, R. – Sacerdoti, A., nav. dj., str. 127.); Mijan, Pomorske odredbe Zadarskog statuta..., str. 139.

U Splitu 12. srpnja 1367. Crasulus, mornar i parun barkozija pok. Johannisa Georgija izjavljuje da je od brijacha Marka, ortaka pok. Johannisa, primio 50 zlatnih dukata u zlatu.

Rismondo, Pomorski Split druge polovine 14. st., notarske imbrevijature, Split, 1954., br. 12, str. 28.

8. veljače 1396. u Splitu Mirsa Berchouich izjavljuje da će poslovati brodom koji posjeduje u suvlasništvu sa Camurtijem. Rismonodo, nav. dj., br. 61, str. 53.

3. Zapovjednik je obično s brodovlasnicima (jednim ili više njih) zaključivao ugovor čiji su elementi bili mješoviti s karakteristikama najma, mandata ili čak ortaštva u kojem se dio zapovjednika sastojao u njegovom radu.³⁷

Ugovorom je zapovjednik mogao biti ovlašten ugovoriti zajam, iznajmiti brod, predumjeti plaću članovima posade, sklopiti trgovačke akte i sudjelovati u njima itd., o čemu će naprijed biti riječi. Odredbe statuta koje se odnose na mornare tiču se i zapovjednika, jer je on u suštini *primus inter pares* među mornarima. Stoga je u prikazu uloge zapovjednika nužno dotaknuti se položaja mornara na brodu. Ako mornar kojeg je angažirao brodovlasnik napusti brod, zapovjednik prema Dubrovačkom statutu ima pravo zamijeniti ga.³⁸ O nečestalim pojavama napuštanja broda od strane mornara svjedoče nam notarski spisi.³⁹

Poslovi odnosno funkcije zapovjednika broda prema statutarnim odredbama mogu se podijeliti na funkcije prije odlaska broda i one tijekom putovanja.⁴⁰

Među funkcije zapovjednika prije odlaska broda ubrajaju se prvenstveno one vezane uz sigurnost broda za plovidbu. U svrhu obrane od eventualnog neprijateljskog napada statuti propisuju vrstu oružja koje su dužni imati zapovjednik i mornari na brodu u ovisnosti od nosivosti broda. Tijekom plovidbe bilo im je zabranjeno otuđiti ili obvezati oružje, a ono im nije smjelo biti oduzeto zbog dugova.⁴¹ U Zadru su suci za pomorske sporove (*iudices maris*) bili dužni pod prisegom pregledati svaki brod prije isplavljanja kako bi se osigurala primjena propisa o naoružanju brodovlasnika, zapovjednika i mornara.⁴²

Zapovjednik je uz pisara bio dužan nazočiti zamjeni balasta koju je imao pravo vršiti brodovlasnik u njihovoj prisutnosti.⁴³ Trgovci koji su ugovorili prijevoz robe bili su ovlašteni zapovjedniku nametnuti prisegu da će brod propisno napuniti balastom.⁴⁴

³⁷ *Nobilis vir Matheus condam Damiani de Nassis et Martinus condam Marci de Mediolani ciues Jadre... fecerunt... nobilum virum Tomasium condam Viti de Sloradis... patronum, rectorem, gubernatorem et factorem, unius navis siue coche uocate „Sanctus Saluator“... Dantes... dicto suo patrono, rectori, gubernatori, factori, procuratori, nuncio et socio plenam et liberam administracionem, potestatem et generale mandatum omnia agendi... gubernandi ipsam nauim... vendendi ipsam et carichum... Codex diplomaticus, vol. X, br. 157, str. 215.*

³⁸ Dubrovački statut, VII, 21. Div. Canc. II, f. 57 u Spisi dubrovačke kancelarije III, Zagreb, 1988., br. 325, str. 102.

³⁹ Tako npr. 23. rujna 1258. naukler Bogdassia prijavljuje bijeg Tomasa, mornara „ad partem“, koji je ukrao 7 perpera. Stvari koje je mornar ostavio na brodu prodane su na javnoj dražbi za 21 veliki denar. 1. rujna 1284. Oliuerus Cauatorta iz Venecije, parun broda Sancta Maria Labella opunomoćio je Matheusa Dersie iz Dubrovnika da ga zastupa u parnici protiv mornara Menegellusa iz Venecije koji je, primivši mornarsku plaću od 22 solida velikih denara, pobjegao s broda. Div. Canc. II, fol. 33' u Spisi III, br. 157, str. 57. 1. listopada 1284. Fredericus Teodori de Goluço, parun nave, imenuje svojim punomoćnikom Marinusa de Zereua u parnici protiv Pasqua de Nemenno, njegova mornara koji je pobjegao sa nave bez parunove dozvole. Div. Canc. II, fol. 36' u Spisi III, br. 173, str. 63.

⁴⁰ Vidi Brajković, nav. dj., str. 144.

⁴¹ Zadarski statut, IV, 5, 6. Slične su odredbe mletačkih statuta. Statut Zena iz 1255., cap. XXVII: „Qualiter arma non debent auferi naucleriis et marinariis“ = Statut Tiepola iz 1229., cap. 8-16: „Quot et qualiter armatos debet nauis marinarios habere“ Usp. Mijan, D., Pomorske odredbe Zadarskog statuta..., str. 113. Rapski statut, III, 25. Usp. Bartulović, nav. dj., str. 138. Dubrovački statut VIII, 78, Splitski statut, VI, 60.

⁴² Zadarski statut, IV, 12. Usp. Mijan, nav. dj., str. 117; Predelli – Sacerdotti, nav. dj., str. 124. - 125.

⁴³ Zadarski statut, IV, 2.

⁴⁴ Brodski balast naziva se i pritega (Zadarski statut IV, 1) odnosno sovrnja (Dubrovački statut VI, 23, 64). Obvezu punjenja broda balastom normiraju i talijanski statuti: Statut Zena iz 1255. u cap. 3: „Qualiter naues et alia ligna debeant saornari, et qui ipsas naues, et ligna saornare tenentur“ te Statut Tiepola iz 1242, cap. 3: „Qualiter nauis saornari debet.“ Usp. Cassandro, nav. dj., str. 139; Mijan, D., nav. dj., str. 110, 113.

Eventualni popravci broda, te stanje jedara, užadi, sidara i svih ostalih stvari – *integre coredu*m – spadalo je u nadležnost zapovjednika broda.⁴⁵

Brodovlasnik je osobno nadgledao utovar namirnica.⁴⁶ Robu je primao *per scripturam*, a sve upisano na brodu ticalo se i brodskog pisara,⁴⁷ koji je imao kontrolu nad utovarom broda. Ako brod nije imao pisara, tada je brodske isprave držao zapovjednik broda.⁴⁸

Tijekom plovidbe zapovjednik je obnašao prerogative javne vlasti;⁴⁹ imao je dužnost paziti na disciplinu, pa su mu za vrijeme putovanja obvezani na poslušnost svi mornari.⁵⁰ Imao je disciplinske ovlasti i prema ostalim putnicima, a njegovi pravosudni atributi odnosili su se i na strance ako nije bilo konzula.⁵¹

Temeljem svoje privatne funkcije bio je obvezan odvesti brod na destinacije predviđene ugovorom o najmu broda ili voljom trgovaca, najkraćim putem, bez pristajanja u drugim lukama (osim u slučaju više sile) i bez prava na napuštanje broda.⁵²

Statuti izričito zabranjuju zapovjedniku prevoziti krijumčarenu robu i baviti se zabranjenom trgovinom.⁵³

Iako nije postojala izričita javnopravna obveza podnošenja izvješća po dolasku, zapovjedniku je bilo u interesu sastaviti notarski akt (koji je imao dokaznu snagu) o događajima tijekom plovidbe. Naprotiv, zapovjednik je po dolasku bio obvezan obavijestiti trgovce koji imaju na brodu stvari i trgovačku robu, podnijeti u propisanom roku izvješće o putovanju i isplatiti brodovlasnika i mornare.⁵⁴

O značenju zapovjednika na brodu govori 58. član VII. knjige Dubrovačkog statuta po kojem se bez pristanka zapovjednika i većine nazočnih na brodu nisu smjele baciti stvari s broda u more u slučaju opasnosti.

⁴⁵ Splitski statut, VI, 45; Hvarski statut, V, 1; Dubrovački statut, VII, 1, 4.

⁴⁶ Splitski statut, VI, 63; Dubrovački statut, VII, 40.

⁴⁷ Brodski pisar (*scribanus navis*) važan je član brodske posade od 13. st. do vremena industrijske revolucije. U starije doba na brodu je često pisar bio ujedno zapovjednik. Osoba je javnopravnog karaktera koja je zbog rijetke pismenosti onoga vremena uživala poseban ugled. Osnovna mu je dužnost vođenje brodske knjige (*quaternus navis*).

O značaju osobe brodskog pisara na brodu govori stara mornarska izreka: „Na brodu je zapovjednik Bog, a pisar njegov prorok“.

Vidi opširnije: Brajković, nav. dj., str. 150.; Marinović, nav. dj., str. 133; Kostrenčić, nav. dj., str. 891; Bonolis, nav. dj., str. 200. - 206.; Mijan, nav. dj., str. 121.; Šimunković, Lj., (ur.), Julije Balović, *Pratichae schrivaneschae*, Venezia, 1693., Državni arhiv u Splitu, 2004.; str. 14.; Vidović, nav. dj., str. 437.; Lonza, N. - Šundrica, Z., (ur.) Odluke dubrovačkih vijeća 1390. – 1392., Zagreb-Dubrovnik, 2005., str. 42, 49-50, 52, 57, 65, 77-78, 80, 87, 155, 159. – 160., 167, 171, 205-206, 209, 223, 230-233, 237-240.

⁴⁸ 1251. godine brodski pisar ujedno je zapovjednik broda, te se jasno razlikuje od brodovlasnika, rapskog plemića Andrije de Cotopanna sa Raba.

CD IV, str. 477. - 478.

⁴⁹ Za suvremeno pomorsko pravo usp. Arapović, S., Javne ovlasti zapovjednika broda (magistarski rad), Split, 1998., str. 30. - 40.

⁵⁰ Trogirski statut II, 107; Rapski statut IV, 23; Splitski statut VI, 58, 66.; Dubrovački statut, VII, 34.; Zadarski statut IV, 58.

Za razliku od odredbi Dubrovačkog i Splitskog statuta, po odredbama Zadarskog statuta zapovjednik nema pravo šibanjem kazniti mornara. Jedino je ovlašten silom spriječiti njegov samovoljni odlazak s broda.

Usp. Mijan, Pomorske odredbe splitskog statuta..., str. 351; isti: Pomorske odredbe Zadarskog statuta..., str. 165.

⁵¹ Rapski statut, IV, 23; Splitski statut, VI, 66.

⁵² Korčulanski statut, gl. 174.

⁵³ Dubrovački statut, VII, 54; Hvarski statut, V, 9.

⁵⁴ Splitski statut VI, 64; Korčulanski statut, gl. 174.

Na dubrovačkim ratnim brodovima položaj sličan zapovjedniku imao je *comitus*⁵⁵, a ukoliko on nije bio vješt navigaciji i na ratnom je brodu bio potreban naukler.⁵⁶ Kao i ostali mornari, u svim je stvarima bio podložan *comitusu*, osim u stručnim pitanjima nautičke službe.

4. Prema odredbama Dubrovačkog stauta, naukler je kao i ostali mornari mogao biti zaposlen uz stalnu plaću (*ad marinariciam, vel ad viagium*), *ad partem* te *in entega*.⁵⁷ U odnosu na ostale mornare pripadala mu je dvostruka plaća i pravo koje je nužna posljedica njegove službe upravitelja navigacijom, a to je da se bez njegova pristanka nije smio izvršiti *iactus* robe s broda za slučaj opasnosti.⁵⁸

Naukler i mornari *ad marinariciam* dobivali su za svoj posao stalnu plaću⁵⁹ („*marinaricia*“⁶⁰ je plaća kapetana i mornara) pa nisu imali udjela u dobitku niti rizika za eventualni gubitak. Poduzetnik plovidbenog putovanja unajmljivao je njihov rad na određeno vrijeme (*ad annum, vel ad mensem, aut septimanam*⁶¹), do određenog dana

⁵⁵ *Comitus ligni communis* je načelnik na općinskom brodu, najstariji član brodske posade po položaju i zapovjednik na brodu.

„*Comitus, chomitus, comittus, m. – praefectus navis*: zapovjednik broda“ – Lexicon latinitatis..., vol. II, str. 252.; Vidović, nav. dj., str. 524.

Njegov je položaj specifičan zbog toga što, za razliku od kapetana, ne smije ni na trenutak napustiti brod. Iz odredbi samog Stauta ne saznajemo ništa detaljnije o njegovu položaju, osim što se donosi tekst zakletve (Dubrovački statut VII, 30).

Termin *comitus* je upotrebljen u jednom trogirskom dokumentu iz 1281. za zapovjednika broda. Trogirski spomenici, dio II, sv. I, Zagreb, 1951. (MSHSM, vol. 46), br. 28, str. 167. Vidi: Berkut, M., Neki pomorsko-pravni instituti u pravu grada Trogira prije statuta iz 1322., ADRIAS Zavoda za znanstveni i umjetnički rad JAZU u Splitu, Split, 1988., sv. 2., str. 63.

Capitaneus je vrhovni naredbodavac, zapovjednik općinskog, prvenstveno ratnog ali i trgovačkog broda, ili više njih koji zajedno plove u *conservi*. Ne mora biti i nije na svakom brodu osobno nazočan a ne spada ni u brodsku posadu. Odgovara zvanju paruna, ali s bitnom razlikom što nije vlasnik nego tek pravni zastupnik vlasnika koji je sama dubrovačka općina; po tome bi više odgovarao zvanju suprapozita tj. parunova zamjenika na privatnim brodovima.

Vidi Vidović, nav. dj., str. 522.; Brajković, nav. dj., str. 142.; Marinović, A., Dubrovačko pomorsko pravo, knjiga I, Split, 1998., str. 123 i dalje. Za brodske konserve u srednjovjekovnom Dubrovniku vidi Marinović, nav. dj., str. 154.

Od XVII. st. počinje se upotrebljavati naziv kapetana u svojstvu zapovjednika broda. Vidi: Pomorska enciklopedija, sv. 4, str. 247.

Isti se termin primjenjivao i u kopnenom prometu. Naime, zbog nesigurnih prilika u dubrovačkom zaleđu, trgovci su običavali putovati u skupinama, karavanama (latinski *turma*), na čelu koje je, kao i kod brodova u *conservi*, *capitaneus turmae*. Kao i u pomorskom prometu, razvio se običaj da se „*per avaream*“ dijele sve štete koje pretrpi na putu roba jednog trgovca.

Primjena pomorsko - pravnih instituta u kopnenoj trgovini vidljiva je iz primjera od 4. listopada 1296. kada Petrus Ribice, kapetan turme koja je išla iz Brskova u Rudnik, prijavljuje da mu je Stanislaus Ceruenus oteo 53 perpera, te da dio trgovaca neće da mu plate štetu (*avaream*).

Div. Canc. III, f. 66 b u Čremošnik, Kancelariski i notariski spisi 1278. – 1301., Beograd, 1932., br. 406, str. 163. Isti primjer i u Lučić, Spisi dubrovačke kancelarije III, Zagreb, 1988., br. 866, str. 294.

⁵⁶ Među Omišanima koji su opljačkali lastovskog kneza Valdemira 14. siječnja 1297. na putu sa Lastova u Dubrovnik, na mjestu Trestenice spominju se *comitus* Stoislus i *nauclerius* Mastegnus.

Div. Canc. III, fol. 92' u Lučić, Spisi III, br. 1036/326.

⁵⁷ Nomos Rhodion nautikos spominje dvije kategorije nauklera (čl. 1 i 6). Pardessus, Collection I., str. 231.

⁵⁸ Dubrovački statut, VII, 58.; Hvarski statut, V, 2, 11.

⁵⁹ Dubrovački VII, 12, 22, 24, 25; Hvarski statut V, 5; Rapski statut III, 32; Zadarski statut IV, 78.

⁶⁰ *marinaritia*, f. – plaća mornara na brodu; kasnije označava brodsku momčad. Vidović, nav. dj., str. 530. Naziva se još *salarium* (Hvarski II, 3); *merces* (Splitski VI, 55, 56, 59, 70); *soldum* (Rapski III, 24).

⁶¹ Kotorski statut, gl. 226.

(npr. u Zadru do dana sv. Andrije - *marinarii ad muduam*⁶²) ili za određeno putovanje (tada se nazivaju *marinarii ad viagium*⁶³).⁶⁴ Ako bi vrijeme za koje su naukler i mornari unajmljeni isteklo, a put još nije bio dovršen, bili su obvezni dovršiti jednom započeti put, a parun im je bio dužan platiti u razmjeru s njihovom prije dogovorenom plaćom računajući po danima.⁶⁵ Po odredbama Dubrovačkog statuta, putovanje je započinjalo krcanjem tereta a završavalo njegovim iskrcavanjem.⁶⁶

Angažiranje ove vrste mornara moglo se vršiti i na način da je mornar imao pravo utovariti određenu količinu robe radi vlastite trgovine. Ova je institucija uobličena u Dubrovačkom statutu pod nazivom *paraspodia*.⁶⁷

⁶² Zadarski statut, IV, 43. Osim u Zadru i Dubrovniku, ovaj se termin ne susreće u ostalim statutima dalmatinskih gradova. Javlja se u Mletačkom statutu iz 1255. cap. 111, 112 (Pardessus, Collection V, str 53, 54.) Vidović, nav. dj., str. 531., Brajković, nav. dj., str. 159.; Bonolis, nav. dj., str. 228, nota 1.

⁶³ Dubrovački statut, VII, 12. Ovo je bio najkorišteniji angažman u kojem je plaća mogla biti u robi koja je prevožena na brodu.

⁶⁴ Rimsko je pravo na ugovore o uzimanju slobodnih u mornarsku službu primjenjivalo pravila o najmu radne snage (*locatio operarum*). Besta, Le obbligazioni, str. 311.; Brunetti, nav. dj., str. 118; Bonolis, nav. dj., str. 209.; Leicht smatra da je već rimsko pravo poznavalo oba sustava ugovora o upošljavanju mornara. Leicht, nav. dj., str. 141.

⁶⁵ Dubrovački statut, VII, 22.

⁶⁶ Dvojbeno je pitanje dužnosti mornara da vrše utovar i istovar trgovačke robe. Marinović smatra da je u mornarsku službu za sve kategorije mornara spadalo krcanje tereta pa je, dosljedno tome, putovanje započinjalo već ukrcavanjem tereta, a ne kad bi brod isplovio, a završavalo tek iskrcavanjem tereta a ne uplovljavanjem broda u luku. Dubrovački *Ordo Marinaritiae* iz 1511. godine izričito propisuje dužnost mornara da vrše ukrcaj i iskrcaj robe s broda. Po Splitskom statutu mornari su bili dužni vršiti utovar i istovar stvari koje pripadaju parunu, odakle Cvitanić zaključuje da u odnosu na stvari drugih osoba to nisu bili dužni činiti. Statut izrijeком spominje dužnost trgovaca da po dolasku broda u luku, temeljem obavijesti zapovjednika (*patronus uel nauclerius*) iskrcaju, odnosno preuzmu svoje stvari i trgovačku robu.

Zadarski statut donosi o tome dvije odredbe. Prva je identična prethodno navedenoj odredbi Splitskog statuta, dok druga propisuje dužnost mornara da od trgovaca preuzmu stvari odnosno robu i slože je u brodski prostor, osim u Veneciji, gdje su bili oslobođeni te dužnosti, vjerojatno zbog postojanja radnika za utovar i istovar.

Trogirski statut propisuje da mornari ne mogu odbiti utovar i istovar trgovačke robe u slučaju da se brod nađe u nuždi ili na mjestu gdje parun ne može naći nosače. U protivnom su morali nadoknaditi štetu na brodu, odnosno na trgovačkoj robi, a komuni platiti globu od pet libara.

Usp. Dubrovački statut, VII, 12, 22, 67. i Cvitanić, Naše srednjovjekovno pomorsko pravo, str. 735. (s pozivom na Brajković, nav. dj., str. 164.) te Marinović, nav. dj., str. 126. (za Dubrovnik);

Splitski statut, VI, 43, 64, i Cvitanić, Statut grada Splita, str. 233.; Mijan, Pomorske odredbe splitskog statuta..., str. 349. (za Split);

Zadarski statut, IV, 22, 68; Beuc, I., Statut Zadarske komune iz 1305. g., Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, sv. II, Rijeka, 1954., str. 693; Mijan, Pomorske odredbe Zadarskog statuta..., str. 150. (za Zadar); Trogirski statut, II, 106; Radić, Z., Imovinsko pravo po statutu grada Trogira iz 1322. godine, doktorska disertacija, Split, 2002., str. 217 (za Trogir).

⁶⁷ Dubrovački statut VII, 29, 53. „*paraspodia, f. paraspodium, n. – res quas nautae mercandi causa secum in navi portare possunt*: stvar koju mornari zbog trgovanja mogu nositi na brodu“ – *Lexicon latinitatis*., vol. V, str. 807. Vidović, nav. dj., str. 533. Porijeklo *paraspodia* vrlo je nesigurno. Neki smatraju da potječe od riječi παρασπώρια koja označava *peculium castrense*. Bonolis, nav. dj., str. 257., Kostrenčić, nav. dj., str. 964. Kotorski statut upotrebljava termin *portada*, Zadarski statut *miliare* (IV, 67). Usp. Mijan, Pomorske odredbe Zadarskog statuta..., str. 149. Iako ga Brački statut ne spominje izričito, krajem 18. st. na Braču se navedeno mornarsko pravo spominje pod nazivom *gracija*. Gospodnetić, J., Brač i njegovo pomorstvo, Brački zbornik, 17, Supetar, 1995., str. 326. Za razliku od Bračkog statuta, izričito ga spominju Hvarski (V, 5) te Rapski statut (III, 26). Talijanski izvori upotrebljavaju termin *paccotiglia, contrata, portata*. (Statut J. Tiepola, A, 17; Statut R. Zena 50). Brunetti, nav. dj., str. 122. Po Brajkovićevu mišljenju rimsko i bizantsko pravo ne poznaju ovaj institut. On se pojavio u srednjem vijeku, a osim jadranskih statuta poznaju ga spomenici pomorskog prava zapadne i sjeverne Europe (Wisbyska kompilacija, čl. 33; Hamburški statut, čl. 9; ...

Glede bolesti i smrti ove kategorije mornara odredbe Dubrovačkog statuta nisu bile osobito humane budući da nalažu parunu isplatu u iznosu koji odgovara dužini mornareve službe. U tom su pogledu mnogo humanije odredbe splitskog⁶⁸ i zadarsko-⁶⁹ statuta.

5. Naukler i mornari *ad partem* obvezali su se parunu na službu kao sudionici plovidbenog pothvata uz rizik za ugovorom određeni dio dobitka (*pars*, odakle i naziv za takvu vrstu mornara *ad partem*).⁷⁰ Ovakva je vrsta angažiranja mornara preuzeta iz bizantskog prava.⁷¹ Iz njihove dvostruke uloge nauklera, odnosno mornara i poduzetnika proizlazile su i određene posljedice. Kao poduzetnici i oni su odgovarali za robu koja se prevozila brodom, te su u slučaju oštećenja ili manjka robe bili dužni zajedno s brodovlasnikom oštećenoj strani iz svoga dijela nadoknaditi gubitak.⁷² Ako je brod koji je po statutarim odredbama dužan imati pisara otplovio bez njega, naukler i mornari *ad partem* snosili su određenu kaznu.⁷³ Dubrovački statut predviđa i slučaj kada brodovlasnik plovi kao mornar, u kojem je slučaju imao prava i obveze poput ostalih zainteresiranih mornara.⁷⁴

Ova je vrsta mornara bila uobičajena u Dubrovniku kao primarni oblik⁷⁵, što ukazuje da je u vrijeme redakcije statuta režim udruživanja ljudi i rizika na moru bio razvijen, te da je posada bila izravno zainteresirana u pothvatu ili u vlasništvu nad brodom. Osim Dubrovačkog statuta spominje ih Zadarski⁷⁶, Skradinski⁷⁷ te Splitski statut⁷⁸.

Iako su kao poduzetnici plovidbenog pothvata bili zainteresirani za njegov uspjeh, nisu mogli spriječiti paruna ili njegova zamjenika u prodaji broda. Podređeni položaj mornara *ad partem* najjasnije je izražen u odredbi Dubrovačkog statuta po kojoj se, u nedostatku svjedoka, puna vjera poklanja iskazu brodovlasnika u slučaju spora o udjelu u dobiti mornara *ad partem*.⁷⁹

... statut Lübecka, čl. 9 – **Pardessus**, Collection I, str. 483. – 484.; III, str. 340, 407). **Brajković**, nav.dj., str. 159. **Inchiostri** smatra da ovaj institut ima svoje izvore u antičkim pravima, rimskom pravu, Bazilikama i Nomosu. **Inchiostri**, U. – **Galzigna**, G., Gli statute di Arbe, Archeografo Triestino, vol. XXIII, n. s., Trieste, 1899. - 1900., str. 333. **Ashburner** smatra da institut *paraspodia* potječe od instituta *parabulusum* iz Statuta Barija. **Ashburner**, The Rhodian Sea-law, Oxford, 1909., Introd, str. CCLXXVII. O institutu *parabulusum* vidi u poglavlju posvećenom mornarima *in entega*.

⁶⁸ Splitski statut, VI, 59.

⁶⁹ Zadarski statut, IV, 61, 62.

⁷⁰ Zbog nesigurnosti plovidbe i nedostatka kapitala u srednjem su vijeku prevladavali plovidbeni pothvati manjeg opsega u kojima je mornarima prepušten udio u dobitku. No, poboljšanjem uvjeta plovidbe i pomorske trgovine, brodarima (brodovlasnicima ili zakupcima brodova) je takav oblik angažiranja mornara postajao sve manje isplativ. Usp. **Bonolis**, nav. dj., str. 210.

⁷¹ Nomos rodion nautikos II, c. 1-7 (**Pardessus**, Collection I, str. 233. – 234.); **Kostrenčić**, nav. dj., 1914., str. 961, nota 43.

⁷² Dubrovački statut, VII, 6.

⁷³ Dubrovački statut, VII, 2.

⁷⁴ Dubrovački statut, VII, 16.

⁷⁵ U Italiji se takav oblik unajmljivanja mornara nazivao "ploviti na dubrovački način". Usp. **Muljačić**, Ž., „Ploviti na dubrovački način“, str. 725. - 731.

⁷⁶ Zadarski statut IV, 71. Pri tome propisuje obveznu pismenu formu ugovora na udio dobiti. Mornare *ad partem* spominju statuti Ancone (cap. 44) i Trania (cap. 10. i 12), dok ih mletački statut iz 1255. ne poznaje. Usp. **Mijan**, Pomorske odredbe Zadarskog statuta, str. 154, 164.

⁷⁷ Skradinski statut, cap. 47. Pri tome razlikuje ortaštvo za plovidbu morem (*societatem eundo navigando per mare*) i unajmljenog mornara (*marinarius conductus*).

⁷⁸ Splitski statut, VI, 32. Usp. **Čvitančić**, Statut grada Splita, str. 232.; Drugačije: **Mijan**, Pomorske odredbe Zadarskog statuta..., str. 165.

⁷⁹ Dubrovački statut, VII, 26.

Za razliku od onih koji plove *ad marinariciam*, naukleru i mornarima *ad partem* pripadao je, u slučaju bolesti zbog koje su prisiljeni napustiti brod, čitav dio dobitka i naknada uobičajenih troškova izdržavanja na putovanju.⁸⁰

U slučaju smrti na putovanju njihovim nasljednicima pripadao je čitav dio dobiti koji bi im pripao da su služili do kraja putovanja.⁸¹

Naukler i mornari *ad partem* nisu smjeli svojevoljno prekinuti ugovor i ostaviti brod u kojem su se obvezali na službu, a o eventualnom pravednom razlogu jednostranog raskidanja ugovora prosuđivao je knez s kurijom u većini statuta, odnosno suci za pomorske sporove u Zadru.⁸² Naukler *ad partem* bio je podvrgnut istim ustanovama kao i mornari *ad partem*, osim što je dobivao dvostruki dio onoga što je pripadalo mornarima *ad partem*.⁸³

Angažman na dio najslbližiji je ortaštvu⁸⁴, a porastom pomorske sigurnosti postao je neisplativ i ustupio je mjesto angažmanu na fiksnu plaću koji je najslbližiji ugovoru o službi (*locatio conductio operarum*).⁸⁵

6. Ugovorom o entegi⁸⁶ se konstituira zajednica interesa između broda odnosno brodovlasnika i svega što se na brodu nalazi te mornara s nauklerom s jedne strane, dok

⁸⁰ Dubrovački statut, VII, 23. Po odredbama Zadarskog statuta, u nadležnosti je nauklera ili brodskog pisara da procijene mornarevu bolest. Zadarski statut, IV, 60.

⁸¹ Dubrovački statut, VII, 25.

⁸² Dubrovački statut, VII, 11.

⁸³ Dubrovački statut, VII, 30.

⁸⁴ "*societas eundo nauigando per mare*" - Skradinski statut, pogl. 47; "*societas nauigandi pelligum*" - Splitski statut VI, 32. **Bonolis**, nav. dj., str. 210.

⁸⁵ "*conductor*", "*marinarius conductus*" - Skradinski statut, pogl. 47; "*conducens*", "*conductus*" - Trogirski statut II, 105. **Usp. Besta**, nav. dj., str. 317.

⁸⁶ Entega je zajednički trgovački posao u kojem sudjeluju entegirani novac i roba ("*entega*" u užem smislu riječi), brodovlasnik i mornari koji sudjeluju u poslu (mornari *ad partem*) - svaki od njih s točno utvrđenim udjelom (*pars*), s time da se konačna dobit ili gubitak, utvrđeni na osnovi pravnih propisa, ugovorno utvrđenih prava i obveza i veličine udjela, raspoređuju među sudionike. **Margetić**, nav. dj., str. 99. Etimološki potječe od grčke riječi ἐνῶρκη = uložak. **Lexicon latinistis**, vol. II, str. 411.; **Vidović**, nav. dj., str. 525.

Iako entegu spominje isključivo Dubrovački statut, **Kostrenčić** dopušta mogućnost da je društvo "*cum entegis*" bilo poznato i u ostalim statutima, iako ne sadrže taj termin. Ono je moglo biti normirano običajnim pravom.

Kostrenčić, nav. dj., str. 287.; **Braković**, nav. dj., str. 200.; **Čremošnik**, G., Naša trgovačka društva u srednjem veku, GZM BH, god. XXXVI., Sarajevo, 1924., str. 10. - 11.

U pokušaju njenog objašnjenja entega se najčešće uspoređuje s drugim značajnim pomorskim institutima. **Bonolis** smatra entegu sličnom amalfitanskoj *colloni* kao općenitoj formi udruživanja, pozivajući se na definiciju entege koju F. Gundulić daje u Dodatku C Dubrovačkom statutu. **Bonolis**, nav. dj., str. 127.

Ashburner smatra da između entege i drugih formi udruživanja postoje značajne razlike. On definira entegu kao „novac ili robu čija je vrijednost izražena u novcu, povjerenu od brodovlasnika zapovjedniku ili kome od posade za trgovanje tijekom putovanja inozemstvom.“ **Ashburner**, nav. dj., str. CCXLVIII.

U pokušaju objašnjenja pravnog instituta entege, često se ukazuje na institute *emptica* i *parabulusum* u Pravnim običajima (*Consuetudines*) Barija iz 13. st.

Emptica označava novac ili robu na brodu. *Parabulusum* se razlikuje od ostalog tereta koji sudjeluje u kontribuciji ukoliko je ukracan uz suglasnost zapovjednika broda (iz čega zaključujemo da se *parabulusum* može nalaziti na brodu i bez suglasnosti zapovjednika). Etimološki riječ potječe od termina *parabolos* (παράβολος) koji označava ono što nije zakonito ukrcano i registrirano. **Bonolis**, nav. dj., str. 371.

U razjašnjenju termina *parabulusum* značajan je doprinos dao **Margetić** koji smatra da se pod tim terminom misli na robu koja se nalazi na brodu a nije uključena u entege, te stoga putuje na vlastiti rizik. Pri tome smatra značajnim je li roba ukrcana uz suglasnost zapovjednika (kada se u slučaju više sile šteta raspoređuje na svu entegiranu i neentegiranu-*parabulusum* robu) ili nije (kada roba plovi na vlastiti rizik).

Margetić, nav. dj., str. 100.

drugu stranu predstavlja kapital kojim se trgovalo, odnosno entege kojih je na brodu redovito bilo nekoliko a tvorile su posebnu zajedničku masu (*unam communem fortunam*). Većini vlasnika te mase pripadalo je isključivo pravo njome raspolagati (većini paruna pripadalo je pravo raspolagati brodom) i određivati u kojim će se vodama trgovati entegama. Ako bi mornari s nauklerom neovlašteno isplovili izvan Jadrana, sami su snosili eventualni gubitak.⁸⁷

Ukupni dobitak dijelio se prema tome obavlja li se plovidbeni pothvat unutar ili izvan Jadrana. U prvom slučaju brod i mornari s nauklerom dobivaju dvije trećine, a vlasnici entega jednu trećinu;⁸⁸ u drugom slučaju, kada je rizik za trgovce mnogo veći, oni dobivaju polovicu dobitka, a brodovlasnik i mornari s nauklerom drugu polovicu, tj. po četvrtinu svaka strana.⁸⁹ U istom razmjeru su sudionici entege sudjelovali i u riziku za eventualni gubitak.⁹⁰

Svaka je strana ostajala vlasnik dijela koji je unijela u društvo i sama snosila rizik za eventualni gubitak. Zato su entege putovale na isključivi rizik svojih vlasnika, pa brodovlasnici i mornari s nauklerom nisu pridonosili u havariji za štete i gubitke koje je eventualno pretrpio kapital ili roba od nevremena ili pljačke na moru.⁹¹ Budući da su sve entege činile jednu zajedničku masu, šteta koju pretrpi jedna od njih raspodijelila bi se razmjerno na sve.⁹²

U entege se većinom davao gotov novac. U iznimnim slučajevima mogla se davati i roba, koja je tada putovala na rizik onoga koji je slao i nije spadala u zajednicu s ostalim entegama. Njima je pripadala tek kada se prodala, zajedno sa svim pravima i dužnostima za svoga vlasnika. Po istom načelu kao i za entege, ako bi brod doživio brodolom, čitavu bi štetu snosio brodovlasnik, dok su vlasnici entega sudjelovali samo do visine dobitka, a ne glavnicom.⁹³

Mornari s nauklerom mogli su imati entege i na brodu na kojemu služe, jer sudjelovanje u entegama nije bilo ničim ograničeno. Oni su se prije izlaska broda iz luke morali očitovati parunu i ostali dioničarima o točnom broju entega na brodu pod prijetnjom kazne od 25 perpera, dok bi brodski pisar koji bi propustio prijestupnike prijaviti knezu i Malom vijeću, platio za kaznu pet perpera. U slučaju neslaganja između iskaza mornara s nauklerom i brodske knjige o entegama, vjerovalo se pisarovu upisu.⁹⁴

U svrhu sprečavanja zloupotreba, naukleru i mornarima je bilo zabranjeno ulagati u trgovačke poslove vlastiti novac (uključivši i onaj od paraspodija), sve dok nije u potpunosti potrošen novac iz entega. Ako bi se to ipak desilo, svaki vlasnik broda koji nije bio na putovanju bio je ovlašten, uz naknadu kupovine, preuzeti od mornara robu kupljenu na nedozvoljeni način do visine neiskorištenih entega.⁹⁵ Vlasnici entega koji nisu vlasnici broda i nisu bili, niti su morali biti na brodu u plovidbi, nisu imali to pravo.

⁸⁷ Dubrovački statut, VII, 48.

⁸⁸ Dubrovački statut, VII, 32.

⁸⁹ Dubrovački statut, VII, 43.

⁹⁰ Dubrovački statut, VII, 42, 43, 49.

⁹¹ Dubrovački statut, VII, 42, 43.

⁹² Dubrovački statut, VII, 44. Vidi i Margetić, L., Osnove srednjovjekovnog obveznog prava u Dalmaciji, str. 95. - 101.

⁹³ Dubrovački statut, VII, 47. Vidi Margetić, ibid.

⁹⁴ Dubrovački statut, VII, 2, 45, 46.

⁹⁵ Dubrovački statut, VII, 53.

Zbog porasta sigurnosti pomorske plovidbe brodovlasnicima je sve manje postajalo isplativo dijeliti dobit s mornarima, pa se tijekom 16. stoljeća entege sve manje javljaju u svakodnevnom životu.⁹⁶

7. Trgovci su često povjeravali svoju robu zapovjedniku kao svom mandataru da je prevezu na određeno mjesto ili u određenu luku,⁹⁷ ili pak da uz ugovorene uvjete njome trguje. Stoga zapovjednika nalazimo kao kontrahenta u različitim oblicima pomorsko-trgovačkih udruženja kao što su rogancija, kolegancija itd.

Najčešće se u roganciju⁹⁸ povjeravala određena stvar, ali je bilo moguće povjeriti i novac ili izvršenje nekog posla (najčešće nešto prodati ili kupiti i to onda predati određenoj trećoj osobi).⁹⁹ Od rogancije je nužno razgraničiti *transmissum*, još jedan od ugovora mletačkog prava. Rogancija je imovina koju rogatus preuzima i prenosi u drugo mjesto radi obavljanja nekog posla (kupnje ili prodaje), uz isključivi rizik molitelja, dok je *transmissum* pokretna imovina koju primatelj mora prenijeti u drugo mjesto i ondje uručiti adresatu.¹⁰⁰ U roganciji sudjeluju dva kontrahenta (*rogans* i *rogatus*), dok ih je

⁹⁶ Kostrenčić, nav. dj., str. 963; Danilović, J., O najamnim odnosima u Dubrovniku u XIII. i XIV. veku, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 4, Beograd, 1961., str. 729.

⁹⁷ 28. svibnja 1280. naukler barke Osrichna de la Ueterena sklapa ugovor u Mljetu sa Purtome da Vsuc o prijevozu dvije kobile u Dubrovnik.

P. r. I, f. 78 b u Spisi dubrovačke kancelarije, knjiga I, Zagreb, 1951., br. 521, str. 118.

⁹⁸ *rogantia*, f – od lat. rogare – pitati, zamoliti. Vidović, nav. dj., str. 535.; Mažuranić, V., Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, JAZU, Zagreb, dio II, str. 1256, s. v. „roga“; Brunetti, nav. dj., str. 139.

rogancia, rogatia, rogantia, f – molba da se nešto posredstvom preda, stvar predana posredstvom. Lexicon latinitatis, vol. VI, str. 1013.

U statutima dalmatinske pravne regije najrasprostranjeniji je oblik rogancija. Tako u Dubrovniku (*rogancia*), Splitu (*rogantia*), Skradinu (*rogacia*), Kotoru (*rogaccia*). Usp. Dubrovački statut, VII, 55; Splitski statut, VI, 37; Skradinski statut, cap. XVII; Kotorski statut, cap. CCCLXXII.

⁹⁹ Rogancija je vrsta mandatnog posla, po kojem *mandant* moli (zato u izvorima *rogans*), ili povjerava *mandataru* (*rogatusu*, zamoljenom) nešto što će prenijeti i predati nekom trećem. Pravni posao rogancije u dalmatinskom statutarnom pravu potječe od mletačkih ugovora *rogadia* i *transmissum*.

Vidi: Bonolis, nav. dj., str. 504. – 505., 556.; Leicht, Le obbligazioni, str. 168.

Margetić, L., Il diritto, Estratto dal vol. I della storia di Venezia, Istituto della Enciclopedia Italiana, Fondata da Giovanni Treccani, 1992., str. 687.; isti: Osnove srednjovjekovnog obveznog prava, str. 111.

Statut J. Tiepola iz 1242. govori o stvarima koje je netko „recepit sive in rogadiam, sive habuerit in collegantia“ smatrajući identičnim posljedice složenijeg oblika rogadije i kolegancije. Utjecaj toga statuta vidljiv je u odredbi IV, 48 Zadarskog statuta („Kazna u dvostrukoj vrijednosti ima stići onoga koji stvar što su mu je povjerili trgovci, zapovjednici broda i mornari ne uruči u njihovim domovima kako je obećao“) koja ne imenuje pravni posao o kojem govori, premda je iz njena sadržaja jasno da se radi o roganciji odnosno koleganciji.

Usp. Besta, Il diritto e le leggi civili di Venezia fino al dogado di E. Dandolo, str. 165. – 166.; Besta – Predelli, Gli statuti civili di Venezia anteriori al 1242, str. 46. – 48.; Cessi, Gli statuti veneziani di J. Tiepolo e le loro glosse, str. 122. – 123. (cap. 2 - 3).

Za razliku od prevladavajućeg mišljenja prema kojemu je rogancija najjasnije izražena u odredbi Bračkog statuta (II, 11) dok je u ostalim statutima nedovoljno jasno definirana (Dubrovački statut VII, 55; Trogirski statut II, 63; Splitski statut VI, 37; Skradinski statut, XVII; Kotorski statut, CCCLXXII),

Margetić je argumentirano dokazao da je mletačkoj rogadiji najbliži neimenovani pravni institut Rapskog statuta (III, 20) koji razlikuje dva tipa toga pravnog posla, budući da je iz mletačkog prava preuzeo različite sadržaje rogadije.

Vidi Margetić, Osnove srednjovjekovnog obveznog prava, str. 110. – 113.; isti: Srednjovjekovno hrvatsko pravo – obvezno pravo, str. 283.; isti: Antika i srednji vijek, Zagreb, 1995., str. 205.

Bartulović, Ž., Neka pitanja pomorskog prava u Rapskom statutu, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, (1991.) v. 20. br. 1, (1999.), str. 132.

¹⁰⁰ Margetić, nav. dj., 111.; Inchiostru pojam *transmissum* uspoređuje s mletačkim *portans*, koji predaje novac ili robu u određitu. Inchiostru, U. Il commune e gli statuti di Arbe fino al secolo XIV, Archivio storico per la Dalmazia, a. V, vol. X., 1930., str. 203. – 204.

u *transmissumu* troje (pošiljatelj, prijevoznik i primatelj).¹⁰¹ Zapovjednik broda u pravnom poslu rogancije redovito se javlja u ulozi rogatusa.

Npr. 27. lipnja 1283. naukler *Maynardus de Termulis* potvrđuje primitak 8 uncia žita od *Guillelma Bono de Termulis*, smještenog u barci *Alamanija de Barulo „Sanctus Nicholas“*. Žito će prodati u Apuliji i tim novcem kupiti sol koju će vratiti u Termoli.¹⁰²

29. ožujka 1371. naukler *Cannis* iz Tranija i mornari nazoče primanju brodarine u iznosu od 26 zlatnih dukata u zlatu koji prima parun lađe *Raynerija* iz *Barlete Luzsius de Uexelli*. Isti naukler prima od *Ciccha Siluestrija* iz *Barlete* tri pokrivača koje se obvezuje dostaviti u *Cicchovu* kuću u *Barleti*.¹⁰³

Dubrovački statut poznaje pravni posao *tramessa*¹⁰⁴ koji su sklapali naukler i mornari na brodu s jedne i jedan od mornara s druge strane.¹⁰⁵ Vrlo je vjerojatno da se i taj izraz u dubrovačkom statutu odnosi na istu vrstu pravnog posla.

Kolegancija kao trgovačko udruženje najbližnja je generalnom kreditu datom u obliku društva (*societas*) u kojem davatelj kapitala (*jactator, stans, commendator*) daje novac ili robu i ostaje kod kuće, dok se drugi (*negotiator, tractator, procertans, procerator*) obvezuje povjerenim sredstvima posloovati u dobroj vjeri.¹⁰⁶ *Stans* u pravilu ne utječe na poslovanje *tractatora*. Ulagatelj ima pravo na povrat uloženog kapitala, te na alikvotni dio dobiti koji je najčešće iznosio 1/3. Ugovorom se najčešće određivalo da kontraenti u jednakom omjeru sudjeluju u raspodjeli gubitaka i rizika od propasti kapitala zbog više sile koja se najčešće izražavala formulacijom „*ad omnem fortunam et periculum maris et gentis*“, koja se odnosi na štete prouzročene nevremenom na moru ili djelovanjem gusara.¹⁰⁷

¹⁰¹ Usp. *Bonolis*, nav. dj., str. 561.

¹⁰² Div. Canc. I, f. 53 u Spisi I, br. 521, str. 118.

¹⁰³ *Rismondo*, br. 144, str. 95.

¹⁰⁴ *Tramessa, f. – intercessio, conciliatio: posredovanje, pregovaranje* Lexicon latinitatis, s. v.

¹⁰⁵ Dubrovački statut, VII, 52.

¹⁰⁶ Od lat. *colligere* – združiti.

Lexicon latinitatis, vol. II, str. 244. *Vidović*, nav. dj., str. 523.

Najstariji zakonodavni izvori u kojima se spominje kolegancija su poglavlja 30. – 32. statuta E. Dandola s kraja 12. st.

Reforme R. Dandola iz 1204. spominju samo unilateralnu koleganciju. Nakon donošenja ovog statuta bilateralna kolegancija se više ne javlja u mletačkim dokumentima, pa se pretpostavlja da je izašla iz upotrebe. Jednostranu koleganciju neki smatraju istoznačnom pravnom poslu (jednostrane) komende. Usp. *Leicht*, nav. dj., str. 164.; *Besta*, nav. dj., str. 236. – 238., 337. – 339. O komendi vidi opširnije *Scialoja*, A., *Saggi di storia del diritto marittimo*, Roma, 1946., str. 67 i dalje.

Za dalmatinsko statutarno pravo značajna je odredba cap. 16. Tiepolova statuta iz 1229. g. koja određuje da je *tractator* dužan izložiti *socius stansu* sve pojedinosti vršenja poslova i upravljanja poduzećem, a u slučaju djelomičnog gubitka kapitala *tractator* je dužan iznijeti razloge koji se registriraju u zapisniku.

Besta, E. – *Predelli*, R., *Gli statuti civili di Venezia anteriori al 1242*, NAV, Venezia, 1901., str. 189.

Značaj navedene odredbe ogleda se u njenom utjecaju na Zadarski statut III, 7: „*Kada netko primi novac u trgovačku udrugu, po isteku je roka obvezan vjerovniku podnijeti račun, odjelito i o dobitku i o gubitku.*“

Cessi, R., *Gli statuti Veneziani di J. Tiepolo del 1242. e le loro glosse*, Venezia, 1938. str. 123.

Reforme civilnih statuta iz 1242. g. (lib. III, cap. 1-3) djelomično mijenjaju dotadašnje odredbe.

Među statutima dalmatinske pravne regije koleganciju najpotpunije obrađuje Dubrovački statut (III, 13, 20, 46; VII, 50. 51). Spominje je i Zadarski statut, IV, 7, 8; Paški statut IV, 8 na identičan način kao Šibenski IV, 9 te Kotorski statut, cap. LXX.

Usp. *Brajković*, nav. dj., str. 197.; *Danićević*, O ugovoru „*collegantia*“ u dubrovačkom pravu u periodu mletačke vlasti, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu XI-1, Beograd, 1970., str. 289.; *Šarac*, Pomorska trgovačka udruženja po Dubrovačkom statutu iz godine 1272., Mostariensia, br. 4, Mostar, 1996., str. 79.

¹⁰⁷ Usp. *Leicht*, nav. dj., str. 167.; *Margetić*, Srednjovjekovno hrvatsko pravo – obvezno pravo, str. 270. -275.

Zbog prirode njihova posla naukleri u pravnom poslu kolegancije češće sudjeluju u ulozi tractatora.

Tako npr. 24. ožujka 1290. u Zadru naukler Benauegna de Rimano prima od krznara Blace i Pouerscene de Propico 22 libre malih mletačkih denara, od čega 12 u ime plaće a 10 libara dobiva kako bi njima poslovao i to na njihov rizik.¹⁰⁸ Valja naglasiti da se kolegancija proširila i na kopnenu trgovinu, iako je izvorno bila primjenjivana isključivo u pomorskoj trgovini.

Kod tzv. dvostrane kolegancije kapital ulažu obje strane, pri čemu *tractator* u manjem iznosu a dobit se tada dijeli na pola. Rizik više sile redovito snosi *jactator*.¹⁰⁹ Dvostrana kolegancija približava se ortaštvu, pa se u statutarim odredbama i u notarskim zapisima javljala pod terminom *societas*.¹¹⁰ U Trogiru se termin *inter se contrahere* (sc. *facere*) *societatem* koristio za oba pojava oblika kolegancije.¹¹¹

Tako npr. 14. travnja 1283. u Dubrovniku Bartholomeus de Rubino, vlasnik i zapovjednik broda i Rossinus de Soranto sklapaju *societas* u koji Bartholomeus ulaže 60 solidi a Rossinus 103 solidi investiranja u dugama bačava koje su natovarene na brod kojim upravlja Bartholomeus. Dobit i šteta dijele na način da Bartholomeus i mornari dobivaju dvije trećine, a preostala trećina se dijeli između vlasnika novca. Rossinus pored toga ima prava i na mornarsku plaću od tri solidi.¹¹²

18. siječnja 1272. u Trogiru je sklopljen „*societas*“ Marini Clarioli et sociorum koji spominje među osnivačima Nicolu olim de Cadra, „*nauclerius dicte nauis*“. Trojica suvlasnika broda (*patroni navis*) udružuju se sa spomenutim zapovjednikom Nikolom i još šestoricom ortaka, s time da će u društvo uključiti još trojicu ortaka, šest mornara „*ad conturam*“ i dvojicu slugu (*famulos seu servientes*). Patroni unose u društvo spomenuti brod i 600 libara. Svi ortaci zajedno, uključujući i trojicu koju će uključiti naknadno „*debent studere, procacare, mercari et lucrati et navigare infra Gulfum et extra Gulfum*...“. Troškove posade podijelit će međusobno, a troškove lađe i opreme odbit će od ostvarene zarade. Od ukupne dobiti suvlasnicima će pripasti dva dijela, dok će se preostala trećina podijeliti između dvanaest ortaka. Rizik propasti broda uslijed više sile snose patroni, a eventualni gubitak snose svi ortaci razmjerno udjelu u dobiti.¹¹³

¹⁰⁸ Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279-1308. (SZB I), Zadar, 1959., br. 267, str. 223.

¹⁰⁹ Margetić, *Il diritto*, str. 688. – 690.; isti: Srednjovjekovno hrvatsko pravo – obvezno pravo, str. 278; Bonolis, nav. dj, str. 503.; Leicht, nav. dj., str. 166.; Besta, *Il diritto e le leggi civili di Venezia fino al dogado di E. Dandolo*, str. 158. - 159.; isti: Le obbligazioni nella storia del diritto italiano, str. 338.

¹¹⁰ Splitski statut VI, 73; Zadarski statut III, 7, 8, 124; Šibenski statut IV, 9; V, 20 itd.

Margetić smatra suvišnim i pogrešnim tražiti razliku između dvostrane kolegancije i *societas*, budući da se pod nazivom *societas* nerijetko mislilo na dvostranu koleganciju u koju obje strane ulažu novčana sredstva. Pri određivanju vrste nekog pomorskog ugovora značajnim smatra analizirati njegov sadržaj, neovisno od naziva koji mu stranke daju. Tako je npr. ukoliko u nekom od pomorskih ugovora davatelj novca ne snosi rizik i ne sudjeluje u dobiti riječ o zajmu.

Margetić, nav. dj., str. 103.

Raukar smatra da „Bez obzira na to što ih izvori često terminološki ne razlikuju, pa ih poistovjećuju, ta se dva tipa društava bitno međusobno razlikuju po stvarnoj ulozi kreditora u njima.“

Raukar, T., Zadar u XV. stoljeću, Zagreb, 1977.

¹¹¹ Radić, nav. dj., str. 237. i tamo navedeni primjeri.

¹¹² Div. Canc. I, f. 123' u Spisi dubrovačke kancelarije II, Zagreb, 1984., br. 1024, str. 248.

¹¹³ Trogirski spomenici, dio I, Zagreb, 1948. (MSHSM, vol. 45), broj 46, str. 292.

Navedeni primjer odnosi se na tzv. *societas maris* koji valja razlikovati od tzv. *societas navis* kod koje dvoje ili više ljudi udružuju kapital radi izgradnje broda koji će biti u njihovu suvlasništvu.

Vidi detaljnije Radić, nav. dj., str. 239.; Besta, *Le obbligazioni*, str. 346.

Za razliku od ostalih statuta jadranskih gradova, Dubrovački i Zadarski statut reguliraju ustanovu pomorskog zajma (*foenus nauticum*)¹¹⁴ za točno određene slučajeve. Po odredbama Dubrovačkog statuta zapovjednik s mornarima bio je ovlašten uzeti novčani zajam od bilo koga, ali isključivo za nabavu brodskog tereta kako brod u pomanjkanju novčanih sredstava ne bi plovio prazan ili nepotpuno nakrcan.¹¹⁵

8. Odgovornost nauklara daje se naslutiti iz pokušaja definiranja njegove pravne naravi. Ukoliko nije ujedno brodovlasnik, ugovorno je angažiran prema njemu. Za svoje dugove bilo koje provenijencije kažnjavan je određenim postotkom.¹¹⁶

U odnosu prema trećima naukler preuzima ugovornu odgovornost ako se radi o određenom ugovoru (npr. o ortaštvu formiranom sa ostalim sudionicima plovidbenog pothvata). Ako se javlja u svojstvu mandatar, obvezuje mandanta. Ovo se stanje uslo-žnjava različitim dodatnim pravnim odnosima i možemo ustvrditi da opseg odgovornosti ovisi o naravi preuzetih obveza. Isto vrijedi i za mornare koje je predvodio.

Osobno je odgovarao za svoje greške, primjerice, zbog krijumčarenja predviđenu u Dubrovačkom statutu¹¹⁷ ili zbog izbacivanja tereta, predviđenu u Splitskom statutu.¹¹⁸ Na isti je način odgovoran i u slučaju da je otuđio dio brodske opreme, kao i za štete uzrokovane stvarima koje je donio na brod.¹¹⁹

9. Dok su u našim primorskim gradovima pomorske sporove rješavali knez i kurija kao uža izvršna i ujedno sudska vlast, Zadar je po uzoru na talijanske gradove (Pisa, Amalfi, Genova, Venezia, Trani...¹²⁰) već u 13. stoljeću imao poseban pomorski sud „Cu-

¹¹⁴ Pomorski zajam je drevni antički institut prenijet posredstvom Helena Rimljanima koji su ga kodificirali i nazvali *nauticum foenus*. O uzimanju zajma od strane kapetana broda u rimskom pravu vidi: Šarac, Actio exercitoria, str. 801. Nomos rhodion naticos sadrži ista načela kao i rimsko-bizantsko pravo, ali je potpuniji i širi po primjeni budući da zapovjedniku daje pravo na zajam u iznosu koji mu je potreban na način da založi brod kao jamstvo. Nomos rhodion nautikos, II, 17, 19; III, 18. (Pardessus, Collectiones I, str. 236. – 238.) Tijekom srednjeg vijeka dolazi do razlikovanja zajma prije polaska broda, na koji je imao pravo brodovlasnik, od zajma na koji je imao pravo zapovjednik tijekom plovidbe dajući u jamstvo sam brod ili čak i njegov teret. U ovoj odredbi Brajković zapaža razliku u odnosu na antički *nauticum foenus* i pronalazi u njoj klicu ideje o ograničenoj odgovornosti.

Usp. Brajković, nav. dj., str. 206.; Beuc, nav. dj., str. 653.; Pederin, I., Kreditno potraživanje i naplata zajmova u Zadru do kraja XIV. stoljeća, RRiF, br. 5, 1996., str. 146; Stanojević, Zajam i kamata, Beograd, 1966., str. 209. – 211.; Bonolis, nav. dj., str. 462.; Tetley, W.; Maritime Liens and Claims, Montreal, 1998., str. 473.

¹¹⁵ Dubrovački statut, VII, 57. U prvoj polovici 13. stoljeća papa Grgur IX. je donio dekret *Naviganti vel eunti ad nundinas* kojim je izričito zabranio pomorski zajam. Po uzoru na kanonsko pravo Dubrovački je statut već 1279. g. zabranio kamatni zajam. Da to ne bi kočilo razvitak trgovine, na kraju iste statutarne odredbe (VIII, 27) naglašeno je kako ona ne prejudicira ugovorenim kamatama uz neki drugi pravni posao u kojemu će aktivno sudjelovati ulagatelj novca. Vidi i Brajković, nav. dj., str. 206. – 209.

¹¹⁶ U Dubrovniku i Kotoru je kamatna stopa „*de quinque in sex*“, tj. 20 % umetana u sve trgovačke obveze kao opća formula.

¹¹⁷ Dubrovački statut, VII, 54.

¹¹⁸ Splitski statut, VI, 62.

¹¹⁹ Splitski statut, VI, 62. Dubrovački statut, VII, 6.

¹²⁰ Zadar je već 1188. imao Pizanski sud koji je rješavao sporove među Pizancima, koji su uplovili u zadarsku luku. Codex diplomaticus, vol. II, br. 200, str. 223. Brunetti, Diritto marittimo privato italiano, vol. I Torino 1929. g. Za pomorsko sudstvo u Dubrovniku vidi Stulli, B., Iz historije pomorskog sudstva u starom Dubrovniku, Dubrovačko pomorstvo u spomen sto godina Nautičke škole u Dubrovniku, MDCCCLII-MCMLII, str. 333-350.; Mijan, Pomorske odredbe Zadarskog statuta..., str. 136. Dubrovnik je dobio poseban pomorski sud tek u 16. st. posebnim zakonom tzv. *Ordo marinaritiae* od 14. 12. 1535. Zakon je derogiran već četiri godine kasnije novim „*Ordo revocationis officialium marinaritiae*“ usvojenim 17. 3. 1540. kojim je pomorska sudbenost ponovo vraćena u kompetenciju redovnog građanskoga suda, iako više ne knezu i ...

ria consulum et maris“.¹²¹ Postojanje toga posebnog suda omogućavalo je brzo rješavanje sporova koji su se javljali među sudionicima pomorskog pothvata. U slučaju spora između brodovlasnika i mornara statutarne odredbe Zadarskog statuta morale su se primjenjivati neovisno o mjestu nastanka spora.¹²² Zadarski je knez imao i ovlast rješavanja sporova između stranaca koji su na proputovanju kroz Zadar kao i sporove između stranaca i Zadrana.

Po odredbama Zadarskog statuta zapovjednik je imao značajnu ovlast suđenja i kažnjavanja posvađanih zajedno sa brodovlasnikom i proderijima.^{123 124}

U trećoj knjizi Dubrovačkog statuta izričito se govori o mogućim sporovima pred kurijom između raznih sudionika plovidbenog pothvata, pa se određuje da takvi sporovi ne trpe odgodu ukoliko se odnose na neposredno predstojeće putovanje, već da se u interesu ekspeditivnosti oni odmah rasprave.¹²⁵

Ako je netko pozvan pred kuriju zbog spora u trgovačkim udruženjima i dokaže da je već započeo putovanje, odnosno da je počeo krcati robu na brod, omogućeno mu je da ga i završi uz određivanje roka u kojem će se poslije završenog putovanja prijaviti na raspravu.¹²⁶ Izuzetak predstavlja slučaj kada je tužitelj stranac, izuzevši stanovnike iz Sklavonije (dubrovačkog balkanskog zaleđa) – tada u roku od tri dana tuženi mora pristupiti pred kuriju.

Spor koji bi eventualno nastao o ukrcanoj robi između trgovaca i brodovlasnika, odnosno zapovjednika rješavao se pred knezom i njegovim Malim vijećem.¹²⁷ Ukoliko su zapovjednik i mornari bez opravdana razloga napustili brod, knez i kurija bili su ih ovlašteni kazniti.¹²⁸

... njegovoj kuriji, nego već formiranom Sudu konzula, tzv. „*Consules caesarum civilium*“. U lukama zapadnog Mediterana službenici koji su presuđivali pomorske sporove nazivali su se konzuli, a svoje su odluke bazirali na lokalnim običajima.

Usp. Tetley, W., *International Encyclopedia of Comparative Law*, volume XII (Law of Transport, Chapter 4: Maritime Transport), Boston, 2001., str. 6.; Pomorska enciklopedija, vol. 4, str. 428. v. konzuli.

Marinović, nav. dj., str. 77.

¹²¹ Iako Zadarski statut iz 1305. ne poznaje sud pod takvim nazivom, očito je da su *judices maris* koje spominje bili upravo suci koji su ga sačinjavali.

Cfr. Zadarski statut, IV, 12, 15, 17, 23, 82.

Vrela prvi put spominju *judices maris* 1289. godine u parnici između Jure Riginog i Ivana Mirinog radi Jurina potraživanja iz ortaštva sklopljenog među njima u vezi s jednim brodom. Jelić, L., Zadarski bilježnički arhiv, Vjesnik god. III/3 i 4, br. 237.

¹²² Zadarski statut, IV, 70, 71; Statut J. Tiepola 1242, gl. 45.; Statut R. Zena, gl. 86.; Splitski statut, VI, 72.; Hvarski statut, V, 16.

Usp. Beuc, nav. dj., str. 688. – 690.; Mijan, Pomorske odredbe Zadarskog statuta, str. 150., isti: Pomorske odredbe splitskog statuta, str. 347.; Statut J. Tiepola 1242, gl. 45, Statut R. Zena, gl. 86.; Predelli – Sacerdotti, nav. dj., str. 146.

¹²³ *proderius, prodarius, brodarius*, m - „mornar koji se brine za pramac broda, prednji kormilar“. Lexicon latinatis, vol. V, str. 920.

Vidović smatra da je *prodarius* „mornar koji se brine za pramac broda“, „mornar koji je imao i vlast kazniti drugoga mornara za počinjeni prestup (u određenim slučajevima)“ lat. *proretae*; potonji je naziv „noštro“.¹²⁴ Vidović, nav. dj., str. 323, 535.

¹²⁴ Zadarski statut, IV, 58. Usp. Mijan, nav. dj., str. 145.

¹²⁵ Dubrovački statut, III, 1, 4, 12, 14, 16-18, 44, 45; IV, 79; VIII, 6, 33, 39, 40, 41. Za pomorsko sudstvo u Dubrovniku vidi Stulli, B., nav. dj., str. 333. - 350.; Brajković, Pomorska enciklopedija, vol. 2, s. v. Dubrovnik – Povijest - Pomorsko zakonodavstvo i sudstvo.

¹²⁶ Dubrovački statut, III, 13; VIII, 48.

¹²⁷ Dubrovački statut, VII, 3, 5, 8, 9.

¹²⁸ Dubrovački statut, VII, 11.

U Dubrovniku su se, među ostalim, pomorski sporovi mogli rješavati i na posebnim međunarodnim sudovima poznatim u Statutu pod nazivom *stanicum*, *stanak*.¹²⁹

U različitim sporovima ili kod sklapanja pravnih poslova zapovjednik se često javlja u ulozi svjedoka.

*Tako npr. 13. travnja 1280. naukler tarite Cranche de Draganna svjedoči da su vlasnici iste tarite ovlastili Petra Luciani da proda trećinu tarite.*¹³⁰

*5. travnja 1283. naukler Stanissa iz Dubrovnika nazoči kao svjedok prodaji barke Lafrasara koju prodaje Ulcinjanin Dimitrius Soacinus Gualteriu de Lafrasara iz Barija.*¹³¹

*15. rujna 1299. naukler Stefanus iz Malfete nazoči u svojstvu svjedoka uzimanju u zalog barke od strane kneza Ricarda iz Malfete za 24 perpera.*¹³²

*29. ožujka 1371. u Splitu Luysius de Uexelli, parun lađe Raynerija iz Barlete uz suglasnost i u nazočnosti Cannisa iz Tarnija, nauklera, i Marina, mornara iste lađe prima od Ciccha Siluestrija iz Barlete 26 zlatnih dukata u zlatu u ime prevoznine za prijevoz robe spomenutog Ciccha.*¹³³

Iako su procesualne odredbe srednjovjekovnih statuta obilovale tzv. vezanim dokazima po kojima su unaprijed određeni uvjeti koji su morali biti ispunjeni da bi suci nešto smatrali dokazanim, statuti su nerijetko dozvoljavali da se „u svim pitanjima pomorstva i mornara gdje nema pisanog dokaza, a može se zakonito dokazati prikladnim svjedocima, pokloni vjera svim svjedocima, kako se bude učinilo shodno gospodinu knezu i njegovim sucima...“¹³⁴

10. U dalmatinskom statutarom pravu *nauclerius* je upravitelj nautičkom službom na brodu, zapovjednik odnosno kapetan broda. Često se istodobno javljao u ulozi brodovlasnika, pa se tada nazivao *patronus*. Napretkom pomorstva te su se funkcije sve češće odvajale. Pojavom davanja brodova u zakup, zakupnik broda je sve češće nazivan *patronus*. S vremenom je termin *patronus* postao općeniti naziv za zapovjednika, osim ako se željelo naglasiti neke njegove posebne značajke kao pomorskog eksperta, kada se upotrebljavao naziv *nauclerius*.

Različite praktične situacije mijenjale su pravnu prirodu zapovjednika broda. Ako je ujedno brodovlasnik ili suvlasnik, bio je slobodan raspolagati svojim udjelom, a ostale suvlasnike je obvezivao u ganicama datog mandata ili prema općem pravu, ukoliko mu je povjereno upravljanje brodom.

Ugovorni odnos brodovlasnika i zapovjednika imao je karakteristike ugovora o najmu, mandatu ili ortaštvu.

Funkcije zapovjednika broda prije isplavljanja odnose se prvenstveno na osposobljavanje broda za sigurnu plovidbu, dok su među njegovim funkcijama tijekom putovanja najznačajnije one koje se odnose na obnašanje prerogativa javne vlasti na brodu.

Odgovornost zapovjednika proizlazi iz njegove pravne naravi. Ukoliko nije ujedno brodovlasnik, njihov je odnos bio ugovorno uređen. U odnosu prema trećima zapovje-

¹²⁹ Dubrovački statut, III, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58. Usp. Marinović, nav. dj., str. 126.

¹³⁰ P. r. I, f. 75 b u Spisi I, br. 219, str. 59. O istoj parnici vidi i P. r. I, f. 76 a u Spisi I, br. 223, str. 60.

¹³¹ Div. Canc. I, f. 123 b u Čremošnik, Kancelariski i notariski spisi, Beograd, 1932., br. 292, str. 102.

¹³² P. r. II, f. 98 u Spisi dubrovačke kancelarije IV, Zagreb, 1993., br. 666, str. 163.

¹³³ Rismondo, nav. dj., br. 144, str. 95.

¹³⁴ Hvarski statut, V, 15. Cvitanić, Pomorsko pravo u srednjovjekovnom Hvarskom statutu, isti: Naše srednjovjekovno pomorsko pravo, u: Iz dalmatinske pravne povijesti, Split, 2002., str. 480, 746.

dnik preuzima ugovornu odgovornost ako se radi o određenom ugovoru (posebice o pomorsko - trgovačkim udruženjima). Ako se javlja u svojstvu mandatar, obvezuje mandanta. Navedeni odnosi mogli su postati složeniji zbog različitih dodatnih pravnih odnosa, pa možemo ustvrditi da opseg odgovornosti uvjetuje narav preuzetih obveza.

Osim disciplinskih ovlasti, tijekom plovidbe zapovjednik je obnašao i sudske ovlasti, a kao centralna osoba plovidbenog pothvata vrlo je često nazočio pomorskim sporovima u svojstvu svjedoka.

Izvori i literatura:

Ashburner, W., *The Rhodian Sea-law*, Oxford, 1909.

Arapović, S., *Javne ovlasti zapovjednika broda* (magistarski rad), Split, 1998.

Bartulović, Ž., *Neka pitanja pomorskog prava u Rapskom statutu*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, (1991.) v. 20. br. 1, (1999.), str. 129. - 141.

Besta, E. – Predelli, R., *Gli statuti civili di Venezia anteriori al 1242*, Venezia, 1901.

Berket, M., *Neki pomorskopравни instituti u pravu grada Trogira prije statuta iz 1322.*, ADRIAS Zavoda za znanstveni i umjetnički rad JAZU u Splitu, Split, 1988., sv. 2.

Besta, E., *Le obbligazioni nella storia del diritto italiano*, Padova, 1936.

Beuc, I., *Statut Zadarske komune iz 1305. g.*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, sv. II, Rijeka, 1954.

Bonolis, G., *Il diritto marittimo medievale dell'Adriatico*, Pisa, 1921.

Brajković, V., *Étude historique sur le Droit Maritime Privé du Littoral Yugoslave*, Marseille 1933.

Brunetti, A., *Il diritto marittimo italiano*, I, Torino, 1929.

Cassandro, G., *La formazione del diritto marittimo Veneziano*, Annali di storia del diritto, XII-XIII, 1968-69.

Cessi, R., *Gli statuti veneziani di Jacopo Tiepolo del 1242. e le loro glosse*, Venezia, 1938.

Cessi, R., *La glossa veneta e l'influenza bolognese*, Milano, 1968.

Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, (ur. T. Smičiklas) vol. II-X, Zagreb, 1904-1912.

Cvitanić, A. – Kasandrić, I., *Hvarski statut*, Split, 1991.

Cvitanić, A., *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split, 2002.

Čremošnik, G., *Kancelariski i notariski spisi*, Beograd, 1932.

Čremošnik, G., *Naša trgovačka društva u srednjem veku*, GZM BH, god. XXXVI., Sarajevo, 1924.

Danilović, J., *O najamnim odnosima u Dubrovniku u XIII. i XIV. veku*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 4, Beograd, 1961.

Danilović, J., *O ugovoru „collegantia“ u dubrovačkom pravu u periodu mletačke vlasti*, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu XI-1, Beograd, 1970., (str. 290. – 306.)

Enciclopedia del diritto, (Giuffrò), vol. XVII, str. 595., voce Nave (13. Il comandante).

Gospodnetić, J., *Brač i njegovo pomorstvo*, Brački zbornik, 17, Supetar, 1995.

Grabovac, I., *Enciklopedija pojmova pomorskog prava*, Split, 1991.

Grabovac, I., *Plovidbeno pravo Republike Hrvatske*, Split, 2003.

Grabovac, I., *Suvremeno hrvatsko pomorsko pravo i Pomorski zakonik*, Split, 2005.

Guarino, "Magister" e "gubernator navis", *Labeo* 11 (1965.)

Herkov, Z., Šibenski statut, Šibenik, 1982.

Hlača, V., Povijesni razvoj pomorskog prava na hrvatskoj obali Jadrana, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, (1991.) v. 20. br. 1, (1999.), str. 63. - 79.

Huvelin, Études d'histoire du droit commercial romain (Histoire externe - droit maritime), Paris 1929.

Inchiestri, U., Il commune e gli statute di Arbe fine al secolo XIV, Archivio storico per la Dalmazia, a. V, vol. X., 1930.

Inchiestri, U. - Galzigna, G., Gli statuti di Arbe, Archeografo Triestino, vol. XXIII, n. s., Trieste, 1899-1900.

Jakaša, B., Sistem plovidbenog prava Jugoslavije, Treća knjiga, Čakovec, 1983.

Jelić, L., Zadarski bilježnički arhiv, Vjesnik kr. hrv.-slav.- dalm. zemalj. arkiva, knj. I- III., (1899. - 1901.

Kaser, M., Das römische Privatrecht, München, 1971.

Kostreničić, M., Pomorsko pravo u statutima primorskih naših gradova i otoka, Mjesečnik pravnčkog društva u Zagrebu, Zagreb, 1915.

Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae, Zagrabiae, MCMLXXIV.

Lane, F. C., Venice and History, Baltimore, 1966.

Leicht, P. S., Storia del diritto italiano, Il Diritto privato, Parte terza, Le obbligazioni, Milano 1948.

Lonza, N. - Šundrica, Z., (ur.) Odluke dubrovačkih vijeća 1390. - 1392., Zagreb-Dubrovnik, 2005.

Lučić, J., (ur.) Spisi dubrovačke kancelarije, knjiga I. - IV., Zagreb, 1951. - 1993.

Margetić, L., Antika i srednji vijek, Studije HAZU, Odjel za bizantologiju, Vitagraf i Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Zagreb, 1995.

Margetić, L., Il diritto, Estratto dal vol. I della storia di Venezia, Istituto della Enciclopedia Italiana, Fondata da Giovanni Treccani, 1992.

Margetić, L., Krčki (vrubanski) statut iz 1388, Krk, 1988.

Margetić, L., Osnove srednjovjekovnog obveznog prava u Dalmaciji, Rad HAZU 465, knjiga XXXII, Društvene znanosti, Zagreb, 1993.

Margetić, L., Srednjovjekovno hrvatsko pravo - obvezno pravo, Zagreb, Rijeka, 1997.

Margetić, L., Srednjovjekovno hrvatsko pravo - stvarna prava, Zagreb, Rijeka, Čakovec, 1983.

Margetić, L. - Strčić, P., Statut rapske komune iz 14. stoljeća, Rab-Rijeka, 2004.

Marinović, A., Dubrovačko pomorsko pravo, knjiga I, Split, 1998.

Mažuranić, V., Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, JAZU, Zagreb, 1908. - 1922.

Mijan, D., Pomorske odredbe splitskog statuta u usporedbi s istim odredbama zadarskog, dubrovačkog i venecijanskog statuta, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 41, 2004., str. 335. - 362.

Mijan, D., Pomorske odredbe Zadarskog statuta u usporedbi s istim odredbama Venecijanskog, Dubrovačkog i Splitskog statuta, Rad Zavoda povij. znan. HAZU Zadar, sv. 46/2004., str. 109. - 168.

Muljačić, Ž., Ploviti na dubrovački način, Pomorski zbornik 3, Zadar, 1965. (str. 725. - 731.)

Novissimo digesto italiano, vol. XI, str. 76; voce *Naükleros*.

Pardessus, Collectiones des lois maritimes antérieures au XVIIIe siècle, I-VI, Paris, 1828-1845.

Pederin, I., Kreditno potraživanje i naplata zajmova u Zadru do kraja XIV. stoljeća, RRiF, br. 5, 1996., str. 1017. - 1021. (145. - 149).

Predelli, R. - Sacerdoti, A., Gli statuti maritimi veneziani fino al 1255. „Nuovo Archivio Veneto“ N. S. a. II, T. IV, 1902.

- Pomorska enciklopedija, JLZ „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1972. - 1989., vol. 1-8.
- Pomorski leksikon, JLZ „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1990.
- Radić, Ž., Imovinsko pravo po statutu grada Trogira iz 1322., doktorska disertacija, Split, 2002.
- Raukar, T., Zadar u XV. stoljeću, Zagreb, 1977.
- Rismondo, V., Pomorski Split druge polovine 14. st., notarske imbrevijature, Split, 1954.
- Romac, A., Rječnik rimskog prava, Zagreb, 1989.
- Scialoja, A., Saggi di storia del diritto marittimo, Roma, 1946.
- Stanojević, O., Zajam i kamata, Beograd, 1966.
- Statuta communitatis Pagi, Venetiis, 1637.
- Statuta et leges civitatis Cathari, Venetiis, 1616.
- Statut grada Dubrovnika, 1272, preveli M. Križman – J. Kolanović, uvod napisao A. Cvitanić, Dubrovnik, 1990.
- Statut grada Dubrovnika, priredili A. Šoljić, Z. Šundrica, I. Veselić, uvodnu studiju napisala N. Lonza, Dubrovnik, 2002.
- Statut grada Skradina, priredo A. Birin, Zagreb-Skradin, 2002.
- Statut grada Splita, III, izd., priredio A. Cvitanić, Split, 1998.
- Statut grada i otoka Korčule, preveo i priredio A. Cvitanić, Korčula, 2002.
- Statut grada Trogira, preveli M. Berket, A. Cvitanić, V. Gligo, Split, 1988.
- Stulli, B., Iz historije pomorskog sudstva u starom Dubrovniku, Dubrovačko pomorstvo u spomen sto godina Nautičke škole u Dubrovniku, MDCCCLII-MCMLII.
- Šarac, M., Actio exercitoria, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991.) v. 25, br. 2 (2004.), str. 783. - 808.
- Šarac, M., Pomorska trgovačka udruženja po Dubrovačkom statutu iz godine 1272., Mostariensia, br. 4, Mostar, 1996., str. 73. - 82.
- Šarac, M., Ugovor o zakupu broda po Dubrovačkom statutu iz 1272. godine, ZPFS, 32, 1-2 (39. - 40.), str. 93. - 103., Split 1995.
- Šimunković, Lj., (ur.), Julije Balović, *Pratichae schrivaneshae*, Venezia, 1693., Državni arhiv u Splitu, 2004.
- Tetley, W., Glossary of Maritime Law Terms, Quebec, 2004.
- Tetley, W., International Encyclopedia of Comparative Law, volume XII (Law of Transport, Chapter 4: Maritime Transport), Boston, 2001.
- Tetley, W.; Maritime Liens and Claims, Montreal, 1998.
- Trogirski spomenici, dio I, Zagreb, 1948. (MSHSM, vol. 44)
- Trogirski spomenici, dio II, sv. I, Zagreb, 1951. (MSHSM, vol. 46)
- Vidović, R., Pomorski rječnik, Split, 1984.
- Zadarski statut sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenima do godine 1563., preveli Kolanović, J. – Križman, M., Zadar, 1997.

MASTER (*NAUCLERIUS*) UNDER DALMATIAN STATUTORY LAW

Summary

The Author deals with master's position in dalmatian statutory law. Introductory remarks present related sources for Adriatic maritime law.

Central part of the article deals with master's legal nature, contract between shipowner and master, master's liability and his participate in several maritime contracts. Contract between shipowner and master has got characters of lease (tenure), mandate or partnership. Different legal situations has changed legal nature of master.

In most cases master was shipowner - *patronus*. During the time master's functions became greater; all others expressions for master has disappeared, and the term *patronus* stay as the only one, except we want to accentuate some special characteristics of master as maritime expert, when it can be used term *naucclerius*.

Key words: law history, dalmatian statutory law, 14th century, master (*naucclerius*).